

Пропозиції законодавчих змін

Про введення приватної експертизи у кримінальний процес

Марина Ніколаєва

Харків-2019

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

Пропозиції законодавчих змін (policy paper) підготовлені на основі громадських розслідувань, які були проведені громадськими детективами Проекту “Підтримка запобігання корупції та проведення розслідувань шляхом залучення громадськості на місцевому рівні” (WikiInvestigation), що фінансується програмою Європейського Союзу “Підтримка громадянського суспільства, місцевої влади та прав людини в Україні”.

Розслідування стосуються нанесення значних збитків державі через розтрату бюджетних коштів, які, в свою чергу, не сприймалися правоохоронними органами як такими через відсутність експертних висновків.

Розслідування було проведено в рамках проекту “Підтримка запобігання корупції та проведення розслідувань шляхом залучення громадськості на місцевому рівні” (WikiInvestigation), що фінансується програмою Європейського Союзу “Підтримка громадянського суспільства, місцевої влади та прав людини в Україні”.

Ці пропозиції націлені на вирішення проблеми доведення корупційних злочинів, а саме бюджетних збитків, а також інших злочинів. Що особливо актуально в умовах інертності та корупційності самої державної правоохоронної системи.

Основними стейкхолдерами цього дослідження є Верховна Рада, Міністерство Внутрішніх справ, Міністерство юстиції та ГПУ.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

1. Визначення проблеми та аналіз конкретних кейсів

В Україні існує монополія держави на експертизу у кримінальних справах, зокрема на економічну експертизу у справах пов'язаних з корупцією. Діє досить застарілий [Закон України «Про судову експертизу»](#), в якому зазначено:

«Судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, До державних спеціалізованих установ належать:

*науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;*

експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.» (Стаття 7. Суб'єкти судово-експертної діяльності)

На практиці це призводить до того, що значна частина повідомлень про злочини, зокрема корупційні, не тільки не доходить до суду, а навіть не розслідується через те, що заявнику потрібно пройти щонайменше три етапи через державну монополію.

По-перше переконати державні правоохоронні органи розслідувати справу. У випадках з корупційними злочинами КПК визначає різну підслідність у відповідності до спричиненого збитку. Але для того необхідно внести справу в ЄРДР. Практика, зокрема НАБУ та поліції, така, що незважаючи на те, що слідчі повинні вносити та перевіряти всі заяви громадян, при відсутності аргументованих доказів збитку залишають повідомлення про злочин без розслідування й перенаправлення в інші органи. Таким чином значна кількість повідомлень про корупцію залишається без уваги. Наявність приватної експертизи в цих заявах могла б вирішити цю юридичну колізію.

Другий етап, навіть при призначення слідчого та внесення у ЄРДР, - добитись у процесуальні строки проведення експертизи, адже у державних установах існує черга, яка також може завадить ефективному розслідуванню.

Третій етап – добитись, щоб до суду надійшла справедлива експертиза. Адже при наявності державної монополії існує тиск на експертів, й учасники процесів заявляють про фальсифікації з боку експертів.

Під час розслідувань Wikiinvestigation громадські детективи кожного разу намагаються вираховувати приблизний збиток, який нанесли державі корупціонери. Так, під час проведення розслідування [«Тиха крадіжка мільярдів на додаткових угодах»](#) було встановлено, що у 43 закупівлях на суму майже 120 мільйонів гривень додаткові

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

угоди укладалися на основі довідок, що не відповідають вимогам законодавства. В результаті державі було завдано збитків на суму понад 20 мільйонів гривень. Такі дії підпадають під ознаки ч.2 ст 191, ч.2 ст 364 ККУ.

Під час розслідування [«Країна мішленівських шкіл»](#) були проаналізовані закупівлі для забезпечення шкільного харчування за 2018-2019 роки майже на 70 мільйонів гривень, з яких понад 12 мільйонів орієнтовний збиток. Всі закупівлі бралися із системи Прозорро. Ціни закупівель на продукти співставлялися із зафіксованими на той самий період у [Держстаті](#) (там ціни вже для споживача, тобто такі, які включають доставку) і перевищують їх як мінімум на 20 відсотків.

Не зважаючи на це, громадські детективи отримали відповіді від правоохоронців у відмові у відкритті кримінальних проваджень, зокрема через відсутність збитку. При цьому, юридичних аргументів довести те, що підтверджується розрахунками громадських детективів, немає. Так корупціонери залишаються непокараними. Наявність економічної експертизи, яка б була легітимна для кримінальних справ, була б кінцевим аргументом, але його немає у арсеналі антикорупціонерів.

Це лише частина справ, які не були доведені до кінця. Партнери Wikiinvestigation проект «Наші гроші» [оприлюднив топ-лист справ](#), які не були розглянуті через неспроможність та заангажованість державних експертів. Й це лише вершина айсбергу.

Це стосується не лише справ щодо порушення антикорупційного законодавства, а будь-яких кримінальних проваджень.

В Україні було декілька спроб введення приватної експертизи у кримінальний процес. Але через лобіювання представників правоохоронної системи цього досі не сталось. Остання спроба була у 2018 році, коли Верховною Радою України було прийнято в першому читанні проект Закону України №8336 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності". Але на [думку експертів](#), він лише посилював монополію держави, не відмінюючи участь лише державних експертів у кримінальних провадженнях та залишаючи можливість призначення експертизи виключно через суд.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

2. Міжнародний досвід

Безумовно, майже у всіх країнах світу існують державні експертні структури які роблять експертизи та висновки для кримінальних проваджень. Але між тим, існують можливості отримати альтернативне дослідження. Таким чином зберігається принцип змагальності.

Так, у США кожна сторона в суді має право запросити в суд найнятого нею експерта, котрий виступає у процесі як свідок цієї сторони. Сторона оплачує послуги експерта, що може поставити під сумнів його об'єктивність та достовірність отриманих результатів при проведенні експертизи. Суд вирішує справу на основі аналізу поданих сторонами конкурентних експертиз та інших доказів у справі, оцінює висновки експертів з точки зору наукової обґрунтованості, достовірності та повноти.

У Німеччині інститут приватної експертизи успішно функціонує й конкурує з державними експертними установами.

У Франції суд призначає одночасно двох незалежних експертів для обох сторін. Експерти, які внесені в спеціальний державний реєстр, запрошуються органом чи судом, що веде процес, а не сторонами - це є, на думку французьких фахівців, гарантією отримання надійного доказу (висновку експерта).

Цікавим є досвід Словаччини та Туреччини, де судові лабораторії, що займаються біомедичними дослідженнями, входять до складу університетів.

Законодавство Великобританії передбачає можливість залучення спеціалістів приватних криміналістичних лабораторій, що як правило, спеціалізуються на деяких специфічних видах експертиз, таких як криміналістичне дослідження документів, що особливо актуально для України, для антикорупційних справ.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

3. Шляхи вирішення проблеми

Шляхом вирішення проблеми є прийняття нового Закону України «Про експертизу», або, щонайменше, внесення правок у існуючий, що скасує монополію держави, зокрема статтю 7

Стаття 7. Суб'єкти судово-експертної діяльності

Судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках - також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

{Частина перша статті 7 в редакції Закону [№ 2147-VIII від 03.10.2017](#)}

До державних спеціалізованих установ належать:

науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

{Частина четверту статті 7 виключено на підставі Закону [№ 2147-VIII від 03.10.2017](#)}

{Стаття 7 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 662-IV від 03.04.2003](#) - набуває чинності з 01.08.2003 року; в редакції Закону [№ 1992-IV від 09.09.2004](#)}

При цьому стаття 7/1 вже є основою для змагальності у процесах, просто цю форму потрібно перевести й на кримінальні провадження

Стаття 7-1. Підстави проведення судової експертизи

Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою - якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб.

Крім цього, пропоную відмовитись від поняття «судовий експерт», та ввести поняття «експерт-свідок», як у США, щоб надати суду можливість оцінити якість наведених доказів. Це, а також репутаційні ризики, стане запобіжником для неякісних та замовних експертиз.

При цьому повинна зберегтися стаття 9 Закону про обов'язковий реєстр та систему ліцензування(атестації) цієї діяльності.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізується
Фондом Інновацій та Розвитку

Стаття 9. Державний Реєстр атестованих судових експертів

Атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України.

Особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом.

Пропозиції щодо необхідної перекваліфікації експертів на базі Мін'юсту, [які були запропоновані у 2015 році](#), вважаю зайвими та такими, які створюють зайвий тиск на приватних експертів. Адже, на думку експертів, Мінюст не має достатньої бази для курсів [перекваліфікації](#), не може забезпечити своєчасність проходження навчання всіх експертів, що в свою чергу створює штучні умови пропускання строків перекваліфікації та відкликання ліцензії.

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

4. Комунікаційна стратегія

- Створення груп стейкхолдерів відповідно до запропонованих альтернатив;
- Просування ідей законодавчих змін щодо приватних експертиз через медіа (новини, публікації, пости в соцмережах, експертні думки);
- Проведення консультацій і переговорів із низкою громадських організацій, юристів та адвокатських об'єднань

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку

Література:

1. Закон України «Про судову експертизу»
2. Проект Закону України №8336 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності"
3. розслідування Wikiinvestigation «Тиха крадіжка мільярдів на додаткових угодах»
4. розслідування Wikiinvestigation «Мішленівські школи»
5. Романенко Л. М., РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
6. Наші Гроші. Топ-6 справ, коли судова експертиза стала дишло
7. Катерина Риженко, юридичний радник Transparency International Україна. Монополія на експертизу – угроза следствию, и другие недостатки законопроекта на замену "поправок Лозового"
8. Оксана Горьова. Ще одна державна монополія: депутати оголосили війну приватним експертним установам та адвокатам

Цей проект фінансується
Європейським Союзом

Цей проект реалізовується
Фондом Інновацій та Розвитку